

SCHWEITZER JÓZSEF

Peszách: a Szabadság ünnepe

Schweitzer József
nyugalmazott országos főrabbi

1922-ben született. Az Országos Rabbiképző Intézetben (1941–1947) és a Pázmány Péter Tudományegyetemen (1941–1946) diplomázott.

Pályáját Budapesten kezdte vallástanárként. 1947–1981 között Pécssett rabbi, majd főrabbi. 1981-ben meghívták a Budapesti Zsidó Hitközség főrabbi tisztségére, amelyet 1985-ig töltött be. 1985–1997 között az Országos Rabbiképző Intézet főigazgatója. Felekezete 1994-ben a neológ hitközségek országos főrabbijává választotta, ezt a tisztséget 2000-ig töltötte be. Az ELTE címzetes tanára, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem és a New York-i Jewish Theological Seminary díszdoktora. Több nemzetközi keresztény–zsidó társaság, illetve tudományos társaság választott tagja. 2001-ben megkapta a Francia Köztársaság Becsületrendjét.

Fő kutatási területe: a zsidó teológia, a magyarországi zsidó történelem.

A maceszgombóctól a szabadságon át a messianizmusig: ezt a hatalmas utat szeretné bejárni ez a rövid előadás. A Húsvét – héber nevén Peszách – ünnepén a zsidók az egyiptomi rabszolgaságból történt megszabadulást ünneplik. A Peszách a széder-estével kezdődik, ezen a családi vagy közösségi szeretetlakomával egybekötött ünnepi esten elmondják az ünnep történetét, a hozzá fűződő imádságokat és elmélkedéseket. A széder-asztal terítéke és étkei szimbolikus jelentőségűek. Az este befejező aktsa egy kis ének a gödölyéről, melynek jelképes értelme, hogy az energiák piramisának csúcsán Isten áll, a szabadság Istene, aki elküldi majd a szétszórt népet egybegyűjtő Messiást a várakozóknak.

A Peszách bibliai és történelmi háttéréről *Radnóti Zoltán* rabbi, a Széder-este szimbólumairól *Verő Tamás* rabbi beszélt. Mindketten *Schweitzer József* tanítványai.

A Peszách jelentése

A Peszách előtti hetekben az élelmiszerüzletek pászkát, népszerű nevén maceszt szoktak árulni. A vendéglők étlapjain pedig megjelenik a közkedvelt maceszgombócós húsleves. Nos, erről a pászkáról szeretnék egy kicsit bővebben beszélni. A nagyközönség általában annyit tud róla, hogy ez valami

vízből és lisztből összegyúrt, majd megsütött étel, amit a vallásos zsidók az ő Húsvétjuk – a Peszách – alkalmával szoktak fogyasztani, azt azonban már sokan nem tudják, hogyan kapcsolódik ez az étel a zsidó tradícióhoz. A zsidó „Húsvétkor” az egyiptomi megszabadulást ünnepeljük, s a pászka hagyománya is a szabaduláshoz kapcsolódik: a szabadságot hosszú és kínos várakozás előzte meg, de végül oly gyorsan következett be, hogy a szabadulás utánra előkészített kenyér már nem kelhetett meg – így született a pászka, a keletlen kenyér.

A Peszách szó szerint „elkerülést” jelent, másik nevén a Szabadság ünnepe (*Zömán Chéruténu*) – a világtörténelem egyik legrégebbi szabadságünnepe.

A Peszách, az „elkerülés” az egyiptomi kivonulást megelőző tíz csapás idejéből ered: amikor az egyik csapás során a sötétség (feltehetően egy napfogyatkozás következtében) egész Egyiptomot elborította, ám a zsidók akkori lakóhelyén, Gósen tartományban nem észlelték. A következőkben bemutatjuk ennek az ünnepnek a legfontosabb szentírási forrásait és egyiptomi történeti hagyományát.

A Peszách bibliai háttere

Mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy a Peszách a **Biblia** első nemzeti ünnepe. Ez volt az első lépcső, amely kiemelte a zsidó népet a természeti népek közül, és bevezette a szellemi istenismeret eszméjét. A zsidó nép ekkor találkozik először a láthatatlanul is elfogadható Isten fogalmával. A **Szentírás** szerint ez hosszabb, ám minden lépésében megtervezett folyamat volt. A zsidó hagyományban tudniillik – szemben a görög hagyománnyal – Isten nem improvizál. **Mózesen** keresztül felkészíti a népet, sőt mint jó „Apa”, jutalmat ígér neki.

A zsidó tradíció csakis a Biblia szó szerinti, illetve hagyományos kommentárokkal ellátott értelmezését fogadja el, úgy tartja, hogy a Bibliában nincs felesleges szó.

„És így szólt Isten Mózeshez: *Én vagyok az Örökkévaló (aki mindig volt, van és lesz).*

Ábrahámnak, Izsáknak, és Jákobnak mint Mindenható (gondoskodó) Isten jelentem meg, de az „Örökkévaló” nevet nem tudattam velük.

Ám én is hallom Izrael fiainak jajkiáltásait, amiképp Egyiptom sanyargatja őket, és megemlékezem szövetségemről.

Ezért mondd el Izrael fiainak:

– *Én vagyok az Örökkévaló!*

– *Én ki foglak hozni benneteket Egyiptom sanyarúságából,*

– *Megmentelek titeket a rabszolgamunkától,*

– *Megváltalak benneteket, kinyújtott karral és súlyos ítéletekkel,*

– *És magamhoz veszek benneteket, Ti az én népem lesztek, és Én leszek a Ti Istenetek*

– *És beviszlek benneteket abba az országba, ami fölé kezemet emeltem, és odaadtam azt Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak. (MII. 6. 2–7.)*

Miniatúra Mózes Exodus c. könyvéhez (12. sz.). Az alsó részben Mózes látható hatalmi jelvényével, a pálcával

Biblia, Szentírás:

a két kifejezés együtt mutatja meg, miről van szó: a „Biblia” jelentése: „könyvek”, tehát nem egy könyvről, hanem olyan iratok gyűjteményéről van szó, amelyeket a gyűjteményt használó vallási közösség szent iratnak, Istentől sugalmazottnak ismer föl. A pontos magyar elnevezés tehát „Szent Könyvek” lehetne. Az ókori zsidóságnak a görög világban szétszóródott része görögre fordította az ősi héber nyelvű szent iratokat. Hozzáadtak néhány eredendően görög nyelvű iratot, amit a későbbiekben az ősi kereszténység szent iratként kezel. A héber iratgyűjteményt *Ószövetségnek* nevezik. A keresztények ehhez hozzátettek egy másik, szintén görög nyelvű iratgyűjteményt, amely Jézus életét beszéli el, illetve különféle műfajokban bemutatja, hogyan tanított az első keresztény nemzedék Jézusról. A Szentírást már az ókorban elkezdtek különféle nyelvekre fordítani. A legfontosabb Szent Jeromos latin nyelvű fordítása, a Vulgata, amely a középkorban a Katolikus Egyház hivatalos Szentírásszövegévé vált.

Mózes:

héberül: Mose. Izrael népének legelső és legnagyobb prófétája, felszabadítója az egyiptomi rabszolgaságból, a honfoglalást megelőző időkben pedig vezére és törvényhozója. Istentől a Szináj hegyén átvette a törvényeket, a Tórát, és ezzel megalapozta a héberek, a későbbi Izrael népi és állami életét. Évezredekre, egészen napjainkig, megteremtette nemcsak a zsidóság, de általában a monoteizmus erkölcsi rendjét is.

A Biblia mindössze ennyit mond. A szövegben összesen hat ígélet hangzik el. A nép meghallgatja ezeket az ígéreteket, de lehet, hogy nem hiszi el őket, hiszen az évszázados egyiptomi rabság alatt kialakult szolgálélek cenzúráz minden pozitív behatást. Ám a bibliai történetet ismerve tudjuk, hogy mindezek bekövetkeznek. Isten felkészíti a népét, gondoskodik róla.

A szöveget figyelmesen olvasva a következőket vehetjük észre:

-) 1. Isten feleleveníti a nép hősi múltját azzal, hogy az Ígélet Földjének szövetségét megerősíti,
-) 2. jelenének értelmet ad, hiszen közel a megszabadulás,
-) 3. jövőt ad neki, a szabadságot örök ünneppé emeli.

A Peszách történelmi háttere

A Szentírás szövege, értelmezése és üzenete egyértelmű, de mit mond a történelem?

Valójában be kell vallanunk önmagunknak is, hogy ebben a kérdésben a mai napig csak tapogatózunk.

„A bibliai régészet »legnagyobb kudarca«, hogy akár az egyiptomi, akár a héber adatokat tekintjük, nem tudjuk még meghatározni sem az Exodus idejét, sem az útvonalát” (Edwin Yamauchi).

Hiteles forrásunk a Biblián kívül nem nagyon van. A történelemben talán találhatunk olyan pontokat, melyek segíthetnek számunkra a szemiták egyiptomi bevonulását datálni. Fennmaradt például egy falfestmény Kairótól 300 kilométerre délre, Beni Hasszan akkori határállomásnál egy magas rangú tisztviselő síremlékében.

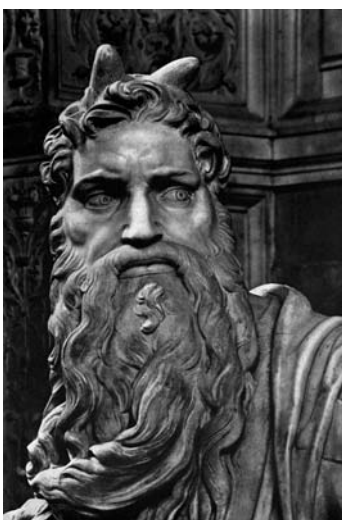
A kép keletkezésének dátuma ismert, i. e. 1890 körül járunk. Békés dolgozó, kereskedőket látunk, összesen harminchét sémi típusú embert, ami a hajviseletről, a különböző bőrszínről és a József történetéből ismert csíkos ruhából következtethető. Megállapíthatjuk, hogy ebben a korszakban béke van.

A másik idézett művet azért tartom fontosnak kiemelni, mert talán ennek keletkezése esik a legközelebb a történetekhez. Josephus Flavius első században írt vitairata az *Apion ellen* címet viseli. Ez a kétezer esztendő mű a görögül publikáló egyiptomi származású krónikásra, Manethonra hivatkozik.

„Magát a népet hükszoszoknak nevezték, ez annyit jelent, királpásztorok. (Egy másik kéziratban azt láttam, hogy a hük szó nem királyokat, hanem éppen ellenkezőleg, hadifogoly pásztorokat jelent.) (Flavius 82§; Hahn István kommentárja szerint hekau – haszut a puszták fejedelmeit jelenti.)

Miről ír Manethon alapján Josephus Flavius? Vizsgáljuk meg a történelmi hátteret! I. e. 1640 körül az egyiptomiak elveszítik Észak-Egyiptomot. Egy sémi nép foglalta el az országrészt.

Így a Felső-egyiptomi Birodalmat az egyiptomi fáraók a hükszoszok vazallusaként kormányozták. A hükszoszok fővárosuknak Avariszt tették meg, a klasszikus egyiptomi udvar délre szorul, és új fővárosuk Théba lesz.

Mózes. Michelangelo szobra, részlet, 1513

Egyiptomba érkező hükszoszok.
A Beni Hasszan-i sír falfestményé-
nek részlete

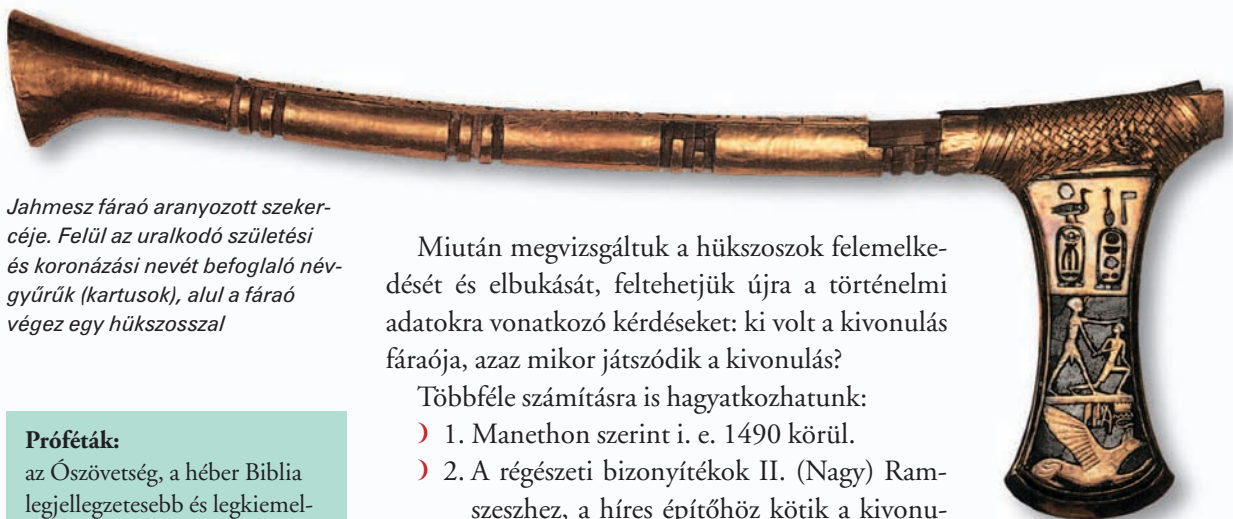
Az egyiptomiak többször megpróbálták visszanyerni függetlenségüket. A felszabadító mozgalmak egyik képviselője I. Szekenenré fáraó volt, aki határozottan visszautasította az Avariszból érkező parancsokat, többek között azt, hogy „Csöndesítse le a vízilovak éjszakai hancúrozását a thébai medencéjében.” Ennek a határozott visszautasításnak meg is lett az „eredménye”: a fáraó múmiájának fejrészén öt kardvágás nyomát lehet látni.

Végül a sémi bevándorlókat i. e. 1550 körül hosszú harc után kiszorították Egyiptomból, vége lett a hükszoszok uralmának. Jahmesz fáraó (Ahmósizisz vagy Amósze, i. e. 1539–1514) egyesítette az országot, elfoglalta Avariszt, és rabszolgasorba vetette a gyűlölt ázsiaiakat. Erről a gyűlöletről is árulkodnak a fennmaradt falfestmények.

Ezután a fővárost a kényszerű Thébából a jobb fekvésű és előkelő Avariszba helyezte át, felújította, átépítette, és átnevezte a klasszikus névre: Ramszeszre.

A következő két forrás erről a korszakról beszél: „Új király támadt Egyiptomban, aki nem ismerte Józsefet. És mondotta az ő népének (az egyiptomiaknak): Íme Izráel fiainak népe nagyobb és hatalmasabb nálunk. Gyertek, bánjunk el velük okosan, hogy ne szaporodjanak el, és nehogy megtörténjen, ha háború támadna, átállandának az ellenségünkhöz, harcolnának ellenünk, majd eltávoznának az országból. Helyezzünk feléjük munkafelügyelőket, hogy nehéz munkákkal sanyargassák őket. És építették (Izrael fiai) a Fáraónak a nagyvárosokat, Pitomot és Ramszeszt.” (MII, 1. 8–11.)

Miszphragmutoszisz fia, Thotmesz (Thummoszisz vagy Thutmószisz; i. e. 1493–1481) mégis vállalkozott a térség megostromlására, és 480 000 főnyi seregével a falak elé vonult. Végül lemondott az ostromról, és olyan feltételekben egyezett meg a pásztorokkal, hogy ha azok elhagyják Egyiptomot, bántatlanul távozhatnak, ahová csak akarnak. Ők tehát a megegyezés alapján teljes háznépükkel – nem kevesebb, mint 240 000 fő! – és vagyonukkal egyetemben Egyiptomból a sivatagon át Szíriába vonultak. (Flavius 83–92§.)

Jahmesz fáraó aranyozott szeker-céje. Felül az uralkodó születési és koronázási nevét befoglaló névgyűrűk (kartusok), alul a fáraó végez egy hükszossal

Próféták:

az Ószövetség, a héber Biblia legjellegzetesebb és legkiemelkedőbb alakjai. Beszédek egy része fontos alkotóeleme a zsidó liturgiának. A próféták azok a férfiak és nők, akik isteni ihlet hatása alatt szóltak. Úgy tekintettek rájuk, mint Isten küldöttjeire. A héber Szentírás prófétái nemcsak eksztatikus (elragadtatott, önkívületbe jutott) látnokok, hanem az Örökkévaló hitének és törvényeinek védelmezői, tanítói és szakértői is, továbbá nagy politikusok és a szociális igazság védelmezői, a társadalmi igazságtalanságok ostorozói. A görög eredetű próféta szó olyan személyt jelöl, aki az isteni akarat, szándék közvetítője, Isten választott embere, Isten nevében beszél. A próféta szó szerinti jelentése: „hirdetője az isteni szónak”, ez a héber „návi” megfelelője. A próféta elnevezésére szerepel még a héber Szentírásban a látó, látnok és az Isten embere kifejezés is.

Miután megvizsgáltuk a hükszoszok felemelkedését és elbukását, feltehetjük újra a történelmi adatokra vonatkozó kérdéseket: ki volt a kivonulás fáraója, azaz mikor játszódik a kivonulás?

Többféle számításra is hagyatkozhatunk:

1. Manethon szerint i. e. 1490 körül.
2. A régészeti bizonyítékok II. (Nagy) Ramszeszhez, a híres építőhöz kötik a kivonulást, azaz i. e. 1290–1244 körülre teszik.
3. A Bibliában Salamon királynál (uralkodott i. e. 973–933) i. e. 1450-es datálást találunk: „És felépítették az Örökkévaló házát, Izráel fiainak Egyiptom országából való kivonulása után a négyszáznegyvenedik esztendőben, Salamon Izráel feletti uralkodásának negyedik esztendejében, a Zif hónapban, mely a második hónap.” (Kir. I. 6.1.)

Meg kell továbbá említenünk egy nemzetközileg is híres magyar tudóst, Mahler Edét, a Pázmány Péter Tudományegyetem egyiptológia professzorát, aki a következő teóriát vallotta. A kivonulást megelőző kilencedik csapás, a sötétség: napfogyatkozás volt. Bizonyítható, hogy a polgári időszámítást megelőző 1335. év március 13-án volt az a teljes napfogyatkozás, amely számításba jöhet. Ekkor Gósenban, a zsidók lakhelyén csak részleges volt a napfogyatkozás.

Az egyiptomiak „nehéz munkákkal sanyargatták” a rabságban élő zsidókat. Téglavető, falfestmény, részlet, a 18. dinasztia kora

II. Ramszesz fáraó temploma
Abu Simbelben

Tóra:

héber szó, jelentése: útmutatás, szorosabb értelemben, tanítás. Az irodalom és a hagyomány Mózes öt könyvére (*penta-teuchus*) foglalta le a kifejezést. A zsidó Biblia hármas beosztásában (Tóra, Neviim – Próféták, Ketuvim – egyéb szent iratok) annak fő részét a Tóra alkotja.

A **Tóra** így emlékezik meg erről a csapásról: „*És mondta az Örökkévaló Mózesnek: Nyújtsd ki a kezedet az ég felé, hogy sötétség legyen Egyiptom földén, tapintható sötétség. És kinyújtotta Mózes kezét az ég felé, és sűrű sötétség lett egész Egyiptom földjén három napig. Nem látták egymást, és senki sem kelt fel helyéből három napig; de Izráel fiának lakhelyén világosság volt.*” (MII. 10.21–23.)

Mahler Ede ebből az adatból kiindulva úgy véli, a kivonulás i. e. 1335. március 27-én, csütörtökön történt.

Említsük meg azt is, hogy amikor a természetet kutatjuk, előkerülhet még egy fontos pont a Föld történetében, a Santorini vulkán kitörésének tulajdonított hamueső...

Láthatjuk tehát, hogy több teória, több datálás is létezik. Egy biztos: Izrael története, a Szentírás egy nevet említ meg: Ramszeszt. A bibliai hagyomány nem kutatja a pontos évszámot, valószínűleg azért, mert a hangsúly nem a dátumon van, hanem a szabaduláson. A nép nyelvén Ramszesz a gonoszság fáraóját jelenti, a rossz szimbóluma lett, kitől menekülni kellett.

A széder-estén ezt a menekülést, ezt a győzelmet éljük át újból, évről évre.

A széder-este

A zsidó „Húsvét” ünnepe a héber bibliai kor után egy mindmáig tartó jellegzetes szertartással gyarapodott: a széder-estével.

A Széder annyit tesz, mint rend. Ezen az estén ugyanis, amely Izraelben az ünnep beköszöntő estéje (Izraelen kívül a következő este is), egy bizonyos rendben, imádsággal, hálaadással, énekekkel, történelmi emlékezések-

Átkelés a Vörös-tengeren,
14. századi pergamen

Élijáhu-serleg, Tevan Margit,
1937

Szédertál:

erre azokat a jelképes ételeket helyezzük, amelyekre az est során szükségünk lesz. A tála kerül három pászka, melyek jelképes neve Kohén, Lévi és Jiszráél, vagyis együttesük a zsidó népet szimbolizálja. A tálon, három részre osztott, díszes takaróval fedett pászkák fölött jobboldalt zöroá (egy darab sült hús, rendszerint csirke-nyak) található, szemben vele baloldalt egy kemény tojás, középen márör (vagyis keserűgyökér, rendszerint torma). Lejjebb jobboldalt a chároszet (borból, almából és dióból készített keverék); szemben vele balra a kárpász (általában retek, zeller vagy petrezselyem). A szédertál mellett kis tálkában a könnyeket szimbolizáló sós víz található.

kel egybekötött családi vagy közösségi vacsora kapcsán elbeszéljük az egyiptomi rabszolgaságból való kivonulás eseményeit, az ahhoz fűződő magyarázatokat, hálát adunk a szabadító Istennek, majd énekes hitvallással („*a jövő évben Jeruzsálemben*”) fejezzük be a szertartást. Ez a hitvallás fejezi ki messiási reményseinket.

A széder-asztalon elhelyezett díszes serleg a Messiás előhírnökének, Élijáhunak – ismertebb nevén Illés prófétának – az eljövételére vár. Számos vallástörténeti elképzelés és a nem zsidó teológiai hitvallás szerint ezen az esti ünnepi szertartáson – amely a Jeruzsálemi Szentély fennállása idején főként a Peszách ünnepe alkalmából bemutatott bárányáldozat egy részének elköltéséből állt –, tehát a széder-estén került sor Jézus utolsó vacsorájára. Magából az Evangéliumból is tudjuk, hogy Jézust tanítványai megkérdezték, hogyan óhajtja elkölteni a peszáchi bárányt. A cári Oroszországban David Chovolson, aki Szentpétervárott volt professzor, tanulmányának már a címében is kifejezte ezt a felfogást: *Das Letzte Passach – Mahl Christi* [Krisztus utolsó peszách vacsorája].

A széder-este szimbólumai

A széder-este terített asztalán áll az ún. **szédertál** három pászkával és jelképes étkekkel. A pászka vagy „mácá”, kovásztalan kenyér. Az egyiptomi kivonulás alkalmával nem volt elég idő ahhoz, hogy megkeljen a tészta. Éppen ezért az ünnep teljes idején át tartózkodnunk kell minden kovászos ételtől. Ez a törvény ősidők óta nem változott, a kovásztalan kenyér mind a mai napig tizennyolc perc alatt készül el. Ennyi idő alatt a lisztből és vízből álló tészta nem erjed, nem kovászosodik meg. Ebből a mácából hármat látunk a szédertál mellett. Két egészre áldást mondunk, a harmadikat kettétörjük, és a felét az ünnepi vacsora után jelképesen csemegeként, desszertként fogyasztjuk. A régi rómaiak is csemegevel fejezték be a vacsorát, de a széder-estén szerényen meg kell elégednünk egy kis pászkával. Ezt a fél darabkát el szokták rejteni, és a kisgyermek, aki megtalálja, ajándékot kap. Ezzel is fenntartjuk a kicsinyek érdeklődését a késő esti óráig.

A szédertálon a szimbolikus tárgyak a következők:

- › Egy darab parázson sült csontos sült hús (*zöroá*), a szentélybeli bárányáldozatra utal.
- › Parázson sült tojás (*bécá*), az ünnepi áldozatra emlékeztet.
- › Keserűgyökér (*márör*), torma, saláta és más, ehhez hasonló étkek. Ebből kétszer eszünk, s ezek az akkori sanyarú sorsunkat juttatják eszünkbe.
- › Alma, dió, bor keveréke, masszája (*chároszet*): a téglákat, a vályogvetést idézi emlékeztetünkbe, a munkát, amit a szolgaság alatt atyáink végeztek.

Az asztalon sós víz vagy ecet is található, ezzel a könnyekre, a sok szenvedésre emlékezünk. Már említettük, hogy a Peszách messianisztikus ünnep,

ezért az asztalon a díszes serleg áll, a Messiás előhírnökének, Élijáhunak, Illés prófétának a tiszteletére. A serleget a széder-este végén töltik meg borral Élijáhu mint láthatatlan vendég részére.

A széder-esti szertartás

A széder-estén elmondjuk a kivonulás történetét és az ahhoz fűződő magyarázatokat, ezek egy **hágádában** – az elbeszélések könyvében – olvashatók, majd vacsorát szolgálnak fel. Utána folytatódik a szertartás, amely étkezés utáni áldással és más énekekkel ér véget. A Széder előadója ünnepi fehér köntöst és ahhoz illő fehér sapkát ölt, amit általában *kittelnek* neveznek. A szorosán vett ünnepi történethez még más kedves énekek is csatlakoznak. Ilyen a záró *chad gadja* éneke. Egyszerű kis dalocska a kis gödölyéről, amit felfalt a macska, amelyet megharapott a kutya, amire rácsapott a pálca, azt megégette a tűz, amelyet eloltott a víz, azt megitta a bika, amit levágott a metsző, akit elvitt a halál angyala. Végül Isten diadalmaskodik a halál angyala felett is. Az egyszerű, kedves mesének értelme: az energiák egymásutánja, tűz, víz, ember, halál piramisa felett ott áll az Örökkévaló, aki legyőzi a halált. Ekképpen az örök élet hitével, majd a résztvevők kórusos énekével (*lesáná hábá birusálájim* – a jövő évben Jeruzsálemben ünnepeünk), ekképpen a messianizmus hirdetésével ér véget a Szabadság ünnepét felidéző széder-este.

Az ünnepi est kezdetén felmutatjuk a pászkát egy Babilóniában keletkezett arámi nyelvű szöveg kíséretében, melynek jelentése többek közt: „íme a sanyarúság kenyere, amelyet Atyáink Egyiptomban ettek, mindenki, aki kívánja, jöjjön, egyék velünk, és ünnepelje velünk a Peszáchot.” Tehát ne legyen senki ezen az estén, aki nélkülözi a családot, a közösséget, az ünnep áhítatát és hangulatát. Vallásunk szociális felelőssége ebben a vonatkozásban is megnyilatkozik.

Kedves mozzanata a Szédernek, amikor az asztal körül helyet foglalók legfiatalabbja, látva az év többi napjaitól elűtő családi asztalt és szertartást, kérdéseket tesz fel (*má-nistánná*) arról, hogy miben különbözik ez az est minden más estétől.

A gyermek egyik kérdése arról szól, hogy miért étkezünk kovásztalant, továbbá hogy mi a jelentése az előírt négy pohár bornak, és miért a bal oldalunkra támaszkodva mondunk áldást.

Emlékeztetni szeretnék *Az ember tragédiájának* római jelenetére, ahol a résztvevők háromlábú heverőkön, tricliniumokon foglalnak helyet bal oldalukra támaszkodva. A széder-est egyes külsőségeiben római lakomára emlékeztet, tartalmában viszont természetesen zsidó. A formalitások részben Júdea római fennhatósága idején alakultak ki, s a zsidók azt mondták, ma, a Szabadság ünnepén legyünk mi is legalább magatartásunkban teljesen szabadok, s étkezzünk úgy, mint a *civis romanus*, a római polgár.

A Peszách megünneplése, 14. századi ábrázolás

Szédertál. 19. sz. közepe

Hágádá:

a szó jelentése: elbeszélés, könyv, amelyet a széder-estén végigolvasnak. Az elbeszélés bibliai parancsokat: „És mondd el fiaidnak!” (*MII, 13.8.*) A Peszáchi Hágádá – a zsidó szabadság olvasókönyve – rendhagyó könyv. Az évezredes gyűjtemény – melynek alapjai a Szentírásban és a Talmudban gyökereznek, és nagy része még a második Szentély idején „állt össze” – arról nevezetes, hogy nemcsak szerzője, de szerkesztője is – ismeretlen. Ez a zsidó nép könyve.

A bölcs

A gonosz

A balga

Aki még kérdezni sem tud

A négy fiú a kivonulás történetéből. A Kaufmann Hagada miniatűrűi, 14. sz.

Azért veszi kezdetét a hagyományos széder-vacsora kemény tojással, s fejeződik be almával, mert ez volt az egykori római protokoll (*ab ovo usque ad malam*). Hasonlóképpen az egykori római menü emléke az *afikoman*, az utóétel, amely itt nem csemege, hanem csupán egy darab pászka – mint erről már szó esett. A zsidó tartalom itt a szerénységre int.

Történeti emlékezés a széder-estén

A széder-esti szertartáson a zsoltárok és a hálaadó imádságok mellett a történeti emlékezések is fontos szerepet játszanak. A következőkben néhány ilyen történeti emléket idézünk fel.

Böné Börák városában tudós rabbik ülnek együtt, s egy egész éjszakán át az egyiptomi kivonulás felől elmélkednek. Elmélkedésük egészen napkeltéig tart. Ekkor egy tanítványuk kopogtat be hozzájuk. Mestereink – mondja –, eljött a reggeli imádság ideje, azaz a Nap felderengett.

Feltehetőleg ez az esemény a ma is fennálló Böné Börák városában az i. sz. 135-ben kitört II. zsidó szabadságharc kirobbanásának ideje, a Bar Kochba vezette szabadságharc kezdetéig tart. Ekkor egy tanítványuk kopogtat be hozzájuk. Mestereink – mondja –, eljött a reggeli imádság ideje, azaz a Nap felderengett.

Egy másik – talán a legérdekesebb – történelmi utalás megértéséhez némi történelmi előzményre lesz szükség. A római–zsidó szabadságharc i. sz. 70-ben a zsidók leveretésével, a rómaiak győzelmével ért véget. A Jeruzsálemi Szentély, amely egyben a politikai judaizmus jelképe is volt, romokban hever. A zsidó tudósok közül rabbi Jochanan ben Zakaj előre látja a szörnyű véget, ezért kimenekül az ostromlott Jeruzsálemből, és a római hatalomtól engedélyt kap rá, hogy a közeli Javne városában egy új zsidó teológiai akadémiát állítson fel. Itt akarta a szellemi judaizmus alapjait lerakni, tovább vinni a judaizmus tudományát, gyakorlatát és szellemét, miután a politikai judaizmus Jeruzsálemmel együtt összeomlott. Előbb ő maga, majd egy Rabban Gamliél nevű tudós, a Pált tanító rabbi unokája lesz az Akadémia rektora.

Ez a Rabban Gamliél a Szentírás és a történelem hagyományos értelmezéséről volt nevezetes. Semmi olyan értelmezést nem fogadott el, ami eltért a tradíciótól, s az Akadémiát is ebben a szellemben nevelte. Nos, ez a Rabban Gamliél mondta – amint a *Peszáchi Hágádában* olvassuk –, hogy aki nem emlékezik meg Peszách estéjén három dologról, az nem tesz eleget vallásos kötelezettségének.

Ez a három dolog pedig a következő. A szédertálon található sült hús, ami az egykori báránymarhacomb jelképe. Ugyanott a pászka, az egyiptomi kivonulás emléke. Végezetül és ugyanott a keserűgyökér, ami az egyiptomi rabság keserűségére emlékeztet. Miért kellett ezt a három dolgot, ezt a három szót

– *peszách, mácá, márór*: a peszáchi áldozat, a peszáchi kenyér és a keserűgyökér – a rabbinak kiemelnie, ha egyszer az egész szertartással a kivonulás ünnepének, a Szabadság ünnepének a jelentőségét hangsúlyozzuk és ünnepeljük? Feltehetőleg a következőkért: akkor már nyilván számosan voltak az új hit követői, akik még megtartották a régi hagyomány előírta ünnepeket, ám azokat új hitük, a kereszténység tartalmával töltötték meg. Ekképpen a mácára, a kovásztalan kenyérre azt mondták, ez a kenyér nem a kivonulás ünnepére, hanem Jézus testére emlékeztet. A sült hús a szédertálon nem az egykori bárányáldozat, hanem Isten báránya, Agnus Dei, azaz Jézus emléke. A keserűgyökér pedig nem az egyiptomi fogságot, annak keserűségét idézi, hanem Jézus Passióját, szenvedéstörténetét. Ezért kellett Rabban Gamliélnek a tradicionális értelmezést kiemelnie, mert nyilván ott voltak már a Széder szimbólumait a sarjadó új hit szerint értelmezők. Ekképpen a zsidó széder-estén vallástörténeti értelemben jelen van a régi és az új hit emléke, Izrael hite, és az abból sarjadó keresztény értelmezés is.

*

Megpróbáltuk röviden bemutatni a Peszách ünnepét s a Széder jellegzetes vonásait. A mai előadások a katolikus és a zsidó teológia vagy vallástörténet szempontjából fogalmazódnak meg. Már csak ezért is illendőnek tartom, hogy megszólaltassunk egy nagy protestáns teológust, Barth Károlyt. Mélyenszántó gondolatában azt vallotta, nagy baj lenne, ha a *Héber Biblia* és az *Újszövetség Istene* egymással vitatkoznék. Más utakon, de ugyanazt az Istent szolgáljuk.

Csekély ismereteim szerint a katolikus hívők számára a Mindenhatóhoz vezető úton a Föld vándorai és az égi terek között a főpap, a Pontifex emel hidat. Egy zsidó tanítás szerint pedig a múltban fából, kőből, mostanság vasból, de a jövőben papírból fognak hidat építeni – vagyis a könyvek intellektuális hídját.

Remélem, hogy a mai előadások is hozzájárulhatnak a hídemelés magasztos munkájához.

Peszách-i áldozat

Peszách-i kenyér

Keserűgyökér

Jemeni zsidók ünneplik a Szédert

*Részlet Titus diadalívééről:
a lerombolt jeruzsálemi Templom-
ból rabolt menóra*

Ajánlott irodalom

Ben Sasson – Haim Hillel: Toldot am Jisrael (History of the Jewish people). Tel-Aviv: Dvir, 1969.

Fischer György: Slosá dövarim. In: Jubileumi emlékkönyv Blau Lajos ... születésnapja alkalmából. Bp., 1926. 238–240. p.

Halljad Izrael (szerk.: Raj Tamás). Bp.: MIOK, 1980.

Kaufmann, Yehezkel: The religion of Israel. From its Beginnings to the Babylonian Exile. New York: Schocken, 1972.

Kézikönyv a Bibliához. Bp.: Lilliput, 1992.

Marcus, Amy Dockser: A Biblia a régészet tükrében. Debrecen: Gold Book, 2001.

Az örökös éjszakája. Peszáchi hággadá. Róth Emil fordításával és magyarázataival. Bp.: Magyar Zsidók Pro Palesztina Szöv., [1942.] (Javne könyvek).

Haggadah sel Peszah – Haggadah. A Pészach ünnepi elbeszélés. Ford., magy.: Singer Leó. 2. jav. kiad. Bp.: Schlesinger, 1917.

Wilson, Ian: A Biblia: történelem. Debrecen: Gold Book, 2002.

Zsidó lexikon (szerk.: Újvári Péter). Bp.: Zsidó Lexikon K., 1929.